

УДК 811.111'42

РЕАЛІЗАЦІЯ ФАТИЧНОЇ ФУНКЦІЇ У СИСТЕМІ ЧАТ КОМУНІКАЦІЇ

Поваляєва Г. С.

Київський національний лінгвістичний університет

У статті розглядаються особливості реалізації фатичної функції у мовленні користувачів Інтернет-чатів на фазах встановлення, підтримки та розмикання контактів.

Ключові слова: фатична функція, інтернет чати, віртуальна комунікація.

В статье рассматриваются особенности реализации фатической функции в речи пользователей Интернет-чатов на фазах инициализации, поддержки и прекращения контактов.

Ключевые слова: фатическая функция, интернет чаты, виртуальная коммуникация.

The article deals with the distinctive features of phatic function realization in the speech of Internet chat users in the initial, maintenance and final stages.

Key words: phatic function, internet chat, virtual communication.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Звернення в наші дні до феномену фатичної Інтернет-комунікації викликане збільшеним інтересом до когнітивних і прагматичних аспектів мовленнєвої інтеракції. Незважаючи на те, що фатичній комунікації були присвячені численні дослідження М. Д. Арутюнової, Т. Г. Винокура, В. В. Дементьєвої, Є.В. Ключєва, А. Мартіне, Т. Д. Чхетіані, Т. В. Шмельової, Дж. Каспера, Б. Малиновського, В. Г. Гак, Г. Г. Почепцова, актуальним є вивчення функціонування фатичних засобів у віртуальній комунікації на матеріалі іспаномовного чату як особливого комунікативного жанру.

Об'єктом даної статті є фатичні висловлювання в комунікативних актах Інтернет-чатів.

Предмет дослідження – прагматичні особливості реалізації фатичної функції у мовленні користувачів іспанських чатів.

Мета полягає у вивченні фатичної функції у віртуальній комунікації користувачів іспанських Інтернет-чатів.

Матеріалом для дослідження представлені тексти іспанських чатів, з полілогу яких нами були виділені діалогічні єдності, що складаються з спонтанних, непередбачених висловлювань Інтернет-комунікантів.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше на матеріалі жанру чату були досліджені функції мови та їх відображення в мові чатів як сфери використання іспанської мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Віртуальна комунікація Інтернет-чатів розгортається в ізольованому від зовнішнього світу просторі і справляє враження вільного, безцільного спілкування, в якому обмін репліками здійснюється для підтримки контакту. Користувачі мережі активно шукають реципієнта для продовження "бесіди", щоб задовольнити свою потребу в спілкуванні. Подібна комунікація стає фатичною і використовується з метою підтримки самого процесу спілкування, в результаті якого народжується електронний текст [7, с. 23].

У нашій статті основна увага приділяється готовності і вмінню партнерів по комунікації співпрацювати, створювати невимушену атмосферу взаємного задоволення спілкуванням,

психологічної комфортності. Саме такі навички комунікантів найбільш потрібні для успішної взаємодії в чаті, який на сьогоднішній день виступає прототиповим зразком фатичного спілкування.

Початок філософського пояснення терміна "фатика" впроваджений Людвігом Вітгенштейном, який запропонував теорію "мовних ігор". В його книзі "Філософські дослідження" вчений описує мову як систему конвенційних правил, в яких бере участь мовець. Пояснення правил використання мовних одиниць та відхилення суперечностей й складає завдання філософії. З того часу багато вчених (Т. Г. Вінокур, Б. Малиновський, Г. Г. Почепцов) зробили свій внесок у наукову розробку категорії фатика, але пріоритет все ж таки надається Дж. Остину, який прочитав у 1955 році в Гарвардському університеті цикл лекцій під назвою "Як за допомогою слів робити речі" ("How to do things with words"). Російською мовою ця книга, складена учнем Дж. Остина Серліо, яка вийшла під назвою "Слово як дія". Остин розглядає фатичний акт, як не акт взаємодії, а лише "вимовлення певних вокабул, або слів" [3, с. 34].

Слід зазначити, що розуміння спрямованості фатичного спілкування в сучасному мовознавстві неоднозначне. Для одних вчених фатична функція має за мету встановлення контакту. Інші – стверджують, що сутність фатичної функції полягає у встановленні і підтримці контакту. Більш прийнятне для нас представляється розуміння фатичного спілкування Р. О. Якобсона, Г. Г. Почепцова, І. Н. Горелова, К. Ф. Седова, як засобу організації інтеракції, тобто використання в процесі комунікації мовних засобів для початку, підтримки та припинення контакту [6, с. 35].

Б. Малиновський вводить поняття "фатичне спілкування", визначаючи його як такий різновид мови, який відображає закладене в самій природі людини прагнення до створення "уз спільності" між людьми і часто виглядає як простий обмін словами.

Р. Якобсон, спираючись на термін Малиновського "фатична функція", виділяє "повідомлення, які призначаються для того, щоб встановити, а потім або продовжити, або перервати спілкування, тобто перевірити чи працює канал зв'язку, а також для того, щоб привернути увагу співрозмовника і утримати його в разі потреби" [4, с. 37–38].

Що стосується фатичної функції саме у віртуальному спілкуванні, то ми поділяємо точку зору Л. Ф. Компанцевої, яка стверджує, що інтернет-комунікація – "це особливе місце реалізації мови, що ніколи раніше не існувала" і тим самим особливо цікава для лінгвістів [7, с. 67]. Одним з основних кодів чат-комунікації, що визначають її специфіку, може бути названий код невимушеного, поверхневого спілкування заради спілкування, в якому домінує фатична функція мови. Чат-комунікація, що розвиває поверхневий стиль спілкування заради задоволення і з метою розслаблення, уподібнюється таким формам легкого проведення часу, як "cocktail party", вечірка в кафе. На думку Г. Райнгольда, "вхід в on-line служби або чат кімнати нагадує візит в бар, в кафе, для того щоб подивитися, хто там сидить, щоб зрозуміти, чи хочете ви там залишитися". С. Геррінга звернула увагу на дещо інший аспект "cocktail party", що дозволяє уподібнити цю практику до чат-спілкування. В обох ситуаціях має місце хаотичний обмін репліками, в якому бере участь велика кількість людей, які зачіпають різні, не пов'язані одна з одною теми; кожен прагне звернути на себе увагу, іноді ігноруючи запитання [8, с. 18].

Комунікація в Інтернет-чаті здійснюється за тією ж схемою, що і звичайна комунікація: адресант (відправник повідомлення) вступає в мовленнєвий контакт (взаємодія) з адресатом (одержувач повідомлення) за допомогою коду (мови) [1, с. 54]. Як "мовець", так і "слухач" підтримують мовленнєвий контакт, виходячи з так званих гедоністичних мотивів. О. С. Іссерс пояснює суть гедоністичної концепції таким чином: "всяка діяльність підпорядковується максимізації позитивних і мінімізації негативних результатів" [7, с. 31]. Вважаємо, що мовна комунікація як вид людської діяльності безумовно підпорядковується цьому мотиваційному принципу. Підтвердження тому знаходимо в публікаціях І. Біскуб, яка стверджує, що "людині подобається говорити. Цей факт доведений не тільки психологами, психіатрами, а й лінгвістами"

[2, с. 6]. Функція мови, яка забезпечує реалізацію такої комунікативної установки, називається фатичною.

Фатичні засоби в мові користувачів комп'ютерної мережею протягом усього мовного спілкування функціонують на стадіях: а) встановлення, б) підтримання та в) розмикання мовленнєвого контакту. Основне призначення фатичних засобів – встановити, продовжити або перервати основну комунікацію, перевірити, чи працює канал зв'язку, привернути увагу співрозмовника. Відсутність однієї з фаз спілкування може призвести до прагматично неповноцінного повідомлення як в аспекті прийняття (можлива часткова або повна втрата адресатом змісту повідомлення), так і в соціальному аспекті, тобто може свідчити про деяке напруження у взаємостосунках комунікантів [5, с. 66].

а) Встановлення мовленнєвого контакту, або ініціююча фаза діалогу є визначальним в успішності процесу комунікації. Ініціююча фаза є своєрідним індексатором рівня володіння комунікантами формами мовленнєвого етикету. Апарат мовленнєвих одиниць є найбільш стандартизованим, багатим на шаблони і кліше [8, с. 89].

Серед засобів початку діалогічного тексту виділяється ряд специфічних типів ініціальних реплік:

- 1) звернення: *amigos míos, oye muchacho*;
- 2) вітання: *¡buenas días!, ¡hola!, ¡qué tal!*;
- 3) ініціальні спонукання: *escucha, mira, háblame*;
- 4) самопредставлення: *soy Carlos, me llamo Clara*;
- 5) вираження ввічливості: *pido perdón, discúlpame*.

Для багатьох користувачів комп'ютерною мережею не має значення той факт, ким є їх співрозмовник. Отже, на мовному рівні це пов'язано з компіляцією форм вітання і вживанням клішованої ініціальної репліки – *¡Hola a todos!* Поряд з даною реплікою з тією ж прагматичною функцією вживаються: *¡Hola gente! ¡Hola amigos! ¡Hola a todo el mundo!*

Характер мовної поведінки користувача залежить від того, як часто він спілкується в чаті, наскільки добре знайомий з іншими користувачами і може ідентифікувати їх по нікам. Так, користувач, для якого спілкування в чаті є звичним, як правило, націлений на продовження комунікації зі знайомими чартерами. Для мови таких користувачів характерно вживання реплік питання-привітання. Питання-привітання належить до контактовстановлюючих засобів мови і є універсальним компонентом будь-якого комунікативного акту, інтродукцією до подальшої розмови [8, с. 95]: *¿Hay conocidos aquí? ¿Hay alguien vivo? ¿Qué hay de nuevo?*

Залежно від інтенціональної спрямованості спілкування в якості ініціальних використовуються різні групи реплік. Так, нами виділяються типи ініціальних мовних засобів, які визначають напрямок розвитку комунікативної ситуації:

1. Репліки з прагматичною функцією – знайти комунікативного партнера за тендерними і (або) віковими ознаками, наприклад:

X: *muchachas ¿quién quiere comunicar?*

X: *¡chis, chicos de edad 18!*

X: *Hola, soy un ladrón, y estoy aquí para robar tu corazón.*

2. Репліки з прагматичною функцією – знайти комунікативного партнера за територіальними ознаками ("пошук земляка"), наприклад:

X: *¿Madrid dónde estáis?*

X: *¿hay alguien de Barcelona?*

X: *¿alguna valenciana?*

3. Репліки з прагматичною функцією – знайти комунікативного партнера за певними зовнішніми або внутрішніми характеристиками, наприклад:

X: *¡busco a las chicas bonitas y tiendas!*

X: *estoy buscando a los chicos inteligentes.*

4. Репліки з прагматичною функцією – знайти комунікативного партнера для обговорення конкретних тем, наприклад:

X: gente, ¿quién va a comunicar de fútbol?

X: Me gusta tocar al guitarra, ¿puedo enseñaros?

5. Репліки с прагматичною функцією – ініціювати розмову у приваті, тобто режимі, що дозволяє приховати повідомлення від інших користувачів, наприклад:

X: abrid me un privado, por favor.

X: ¿estoy cachondo alguna chica??priva2

Таким чином, будь-яка мовленнєва взаємодія передбачає стадію встановлення мовленнєвого контакту між комунікантами та ініціальні засоби, що використовуються на цій фазі здебільше стереотипні формули, шаблони та кліше.

б) У певних умовах чат-комунікації стає необхідним вживання реплік з метою підтримки контакту. Мовленнєва реалізація контактозберігаючих засобів фатичного спілкування багато в чому визначається особливостями того комунікативного середовища, в якому розгортається обмін репліками [1; с. 58].

Перш за все, відзначимо, що у мовній ситуації спілкування в системі чату комунікативні партнери знаходяться в умовах поліфонії: друкований текст являє собою полілог, який членується на кілька діалогів в залежності від кількості користувачів мережі. Незважаючи на технічні можливості системи і чітку структурованість діалогічних реплік, в чаті нерідко трапляються комунікативні збої – порушується узгодженість реплік, користувачі втрачають зв'язок один з одним. Для усунення розриву комунікативного ланцюга використовуються ті чи інші засоби налагодження контакту [7; с. 63]. Наприклад: *¿Estás bien? no pasa nada ?????* ☹((((((respóndeme, estás aquí?

На відміну від безпосереднього спілкування комунікативний акт у віртуальному середовищі дозволяє чаттеру на певний час покинути мережу, при цьому всі відправлені та отримані повідомлення зберігаються у пам'яті комп'ютера. Такий тимчасовий вихід із комунікації супроводжується, як правило, репліками, за допомогою яких користувач намагається зберегти контакт зі своїм комунікативним партнером. Наприклад:

X: espérame, regreso en seguida.

X: Voy para fumar 1 minuto.

До фатичних засобів електронної комунікації можна віднести репліки – повідомлення про повернення у віртуальний світ з метою продовження спілкування. Наприклад: *estoy aquí de nuevo.*

Контактозберігаючу роль у процесі комп'ютерного спілкування грають мовні засоби з такими приватними установками:

1) підтвердити розуміння, знання, точність спогадів, тобто обізнаність, компетентність у предметі розмови:

X: te comprendo...

X: Francamente, no me sorprende en absoluto...

2) співпереживати емоційно:

X: qué triste, lo siento mucho...

X: ¡Qué lástima!

3) активізувати мовні контакти з іншими користувачами:

X: me siento solo.

X: me aburroooooooooooooooooooooooooooooooooooooo.

4) висловити згоду, схвалення:

X: Sin duda, él es el mejor candidato para tú.

5) змінити тему бесіди, ухилитися від відповіді:

X: NO contestaré mas privados... gracias espero ke lo comprendáis.

Контактозберігаючі засоби не відрізняються стереотипністю використання, навпаки – вони різноманітні за своїм мовним оформленням. Виняток становить набір статусів у системі чату (*como, salgo, no moleste* та ін.), які користувачі можуть встановити.

Таким чином, за нашими спостереженнями, більшість користувачів чату, вступаючи в Інтернет-комунікацію, прагнуть до збереження і підтримки контактів з комунікативними партнерами, уникають протиріч і мовленнєвих конфліктів, націлені на розширення кола співрозмовників. У зв'язку з цим контактозберігаючі засоби фатичного спілкування різноманітні за мовним оформленням та прагматичними функціями, визнаються нами одними з найбільш активно вживаних одиниць спілкування в чаті.

в) Етап розмикання мовленнєвого контакту значною мірою є ритуалом, в якому певний набір етикетно закріплених елементів оновлює ситуацію прощання. Ситуації припинення мовного контакту в природному і віртуальному спілкуванні багато в чому збігаються: 1) розставання; 2) невдоволення партнером по комунікації і в зв'язку з цим переривання контакту; 3) закінчення бесіди, розмови; 4) пізній час; 5) технічні причини (відключення електрики, виявлення вірусу в комп'ютері) та інші.

Серед стратегій позитивної ввічливості в ситуації прощання найбільш вживаними є такі: *nos vemos, adiós, hasta mañana, hasta luego, beso* тощо. Стратегії позитивної ввічливості слугують для встановлення спільності інтересів комунікантів, підкреслюють кооперативний характер, зміцнюють взаємодію та у цілому виступають як засіб свідомого стимулювання спілкування [5; с. 67-68].

Серед стратегій негативної ввічливості відзначаємо такі: *hasta la vista, baby* (з відповідної тональністю іронії); *hablamos tarde* і т.п.

У віртуальному спілкуванні формули припинення контакту можуть бути як аналогічні формули природної мови, так і відрізнятися від них: використанням графічних зображень (zzzzz – добраніч).

Об'єктивними причинами виходу користувача з інтернету і відповідного завершення комунікативного акту є технічні умови функціонування електронної системи (відсутність достатньої кількості коштів на балансі, закритий порт, технічні неполадки і т.д.). Наприклад: *maaaaaan echao [del chat]!!!, ups me caí*.

У ролі завершальних фактичних одиниць функціонують етикетно закріплені за цим етапом формули, які здійснюють широкий спектр регулятивних дій організаційного порядку: завершальні мовні одиниці трактуються як формальні канонізовані показники закінчення повідомлення. З одного боку, вони інформують співрозмовника про завершення інтеракції, з іншого боку, за допомогою формул прощання співрозмовники створюють платформу для майбутніх інтеракцій [8, с. 100].

Завершальним компонентом структури контакторозмикаючої фази спілкування є інтерактивний блок, який знаходить свою реалізацію у формулах прощання: *¡Hasta pronto! ¡Adiós! Gracias para atención* (означає тимчасову межу розлуки); *¡Basta! ¡Fin! Cállate, no quiero oírte* (семантизує прощання назавжди); *hasta mañana, hasta lunes* (є точним конкретизаторами терміну розлуки); *buenas noches* (вживається як прощальна репліка у пізній час, увечері та перед тим, як лягають спати).

Таким чином, на завершальному етапі розмикання мовленнєвого контакту відбувається обмін стереотипними формулами прощання. Основним завданням цього етапу спілкування є чітка фіксація будь-яких змін в індивідуально-особистісних та соціальних стосунках, які пов'язують партнерів зі спілкування.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Інтернет-чат – це не тільки акт обміну інформацією, але й спілкування заради спілкування, самовираження і процес заради процесу. Структура і рамки Інтернет-діалогу припускають вживання реплік, за допомогою яких діалогічне спілкування відкривається, закривається або координується. Певна частина засобів

вираження початку, кінця і загального змісту процесу мовної взаємодії приходиться саме на фатичні мовні засоби. Їх пряме призначення – служити певними організуючими ланками мовленнєвого ланцюга. При цьому функції фатичних одиниць зводяться до встановлення контакту (ініціальні), до його підтримки в процесі комунікації, а при необхідності й припинення мовної взаємодії (фінальні).

Існування розглянутих фатичних мовних засобів складають своєрідний механізм, лише за допомогою якого може відбуватися ефективна комунікація. Знання функцій фатичного спілкування та вміння ними користуватися являє собою один з важливих аспектів в інтеракції і формує комунікативну компетенцію мовця та слухача, що полегшує мовленнєву взаємодію та усуває комунікативні невдачі. Важливим, на наш погляд, є подальший ґрунтовний аналіз фатичних засобів у межах окремих мовленнєвих жанрів, визначення характерних конструкцій та розмежування їхнього функціонування згідно правил мовленнєвого етикету.

Література

1. Азнабаева Л. А. Коммуникативно-прагматические функции фатических высказываний / Лилия Анатольевна Азнабаева // Филологические науки. – М., 1992. – № 5–6. – С. 54–60.
2. Винокур Т. Г. Информативная и фатическая речь как обнаружение разных коммуникативных намерений говорящего и слушающего / Т. Г. Винокур // Русский язык в его функционировании : коммуникативно-прагматический аспект. – М., 1993. – С. 5–29.
3. Витгенштейн Л. Философские исследования / Л. Витгенштейн // Избр. философские работы. – М., 1994. – Ч. 1. – С. 34–42.
4. Дементьев В. В. Фатические и информативные коммуникативные замыслы и коммуникативные интенции: проблемы коммуникативной компетенции и типология речевых жанров / В. В. Дементьев // Жанры речи : Сборник науч. ст. – Саратов : Изд-во ГосУНЦ "Колледж", 1997. – Вып. 1.
5. Косенко Ю. В. Реалізація мовленнєвого етикету в англomовному художньому діалогічному дискурсі прощання / Ю. В. Косенко // Лінгвістичні та методологічні проблеми навчання мови як іноземної. – Полтава : АСМІ, 2006. – С. 65–68.
6. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. – К. : "Ваклер", 2001. – 656 с.
7. Реконвальд Н. В. Англomовний чат як різновид комп'ютерно-опосередкованої комунікації (прагмалінгвістичне дослідження) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Наталія Валеріївна Реконвальд. – Одеса, 2008. – 20 с.
8. Самойленко Л. В. Фатические средства в речи пользователей компьютерной сетью (на материале жанра чата) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 "Русский язык" / Лариса Викторовна Самойленко. – Астрахань, 2010. – 20 с.